

УДК 32:001.891.3(075)

КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ**Москальова Н. П., к. і. н., професор, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)****Москальова Н.П. Концепції національного інтересу в науковій літературі.**

Аналізується сутність категорії «національний інтерес» із точки зору політичної науки. Автор обґрунтовує положення про те, що в основі національного інтересу лежить збереження і зміцнення національного суверенітету. Національні інтереси мають виступати як синтез, а не механічна сума приватних і корпоративних інтересів. Реалізація національних інтересів відбувається через різні інститути політичної системи, а саме: державу, політичні партії, громадські організації, церкву. Але, оскільки держава є найбільш суверенним інститутом, то вона є і основним механізмом реалізації національних інтересів.

Ключові слова: національний інтерес, нація, національна держава.

Москалева Н.П. Концепции национального интереса в научной литературе.

Анализируется сущность категории «национальный интерес» с точки зрения политической науки. Автор обосновывает положение о том, что в основе национального интереса лежит сохранение и укрепление национального суверенитета. Национальные интересы должны выступать как синтез, а не механическая сумма частных и корпоративных интересов. Реализация национальных интересов происходит через различные институты политической системы, а именно: государство, политические партии, общественные организации, церковь. Но, поскольку государство является наиболее суверенным институтом, то оно является и основным механизмом реализации национальных интересов.

Ключевые слова: национальный интерес, нация, национальное государство.

Moskaleva N.P. Concept of national interest in the scientific literature.

Analyzes the nature of the category of "national interest" in terms of political science. The author substantiates the position that the basis of national interest is the preservation and strengthening of national sovereignty. National interests should serve as a synthesis, not a mechanical sum of private and corporate interests. The realization of national interests is due to the different institutions of the political system, namely the state, political parties, civic organizations, church. But because the state is the most sovereign institution and it is the main mechanism of realization of national interests.

Key words: national interest, nation, nation state.

В 1935 р. термін «національні інтереси» був уперше включений в Оксфордську енциклопедію соціальних наук. З цього часу дослідження даної проблематики незмінно зберігає свою актуальність, оскільки є однією з підвалин концептуальної розробки проблеми демократії. Питання національних інтересів розроблялися такими зарубіжними авторами як Р. Арон, В. Вільсон, Дж. Кеннан, Г.Моргентау, Р.Нібур, Дж.Розенау, Н. Спайкмен. Розгляду національних інтересів присвячено праці українських науковців О. Воронянского, Д.Глембоцького, Є.Гончарова, Р. Ковалюка, А. Колодій, І.Кукси, В.Ліпкана, М.Шульги, М.Юрія та ін.

У англомовній літературі, це поняття вживається у значенні «державний інтерес». Під національними інтересами розуміють переважно інтереси держави, оскільки західні країни у соціально-політичному аспекті є мононаціональними державами. Нація являє собою єдність громадянського суспільства і держави, тому національний інтерес стає узагальнюючим інтересом, який знімає суперечність між інтересами держави і громадянського суспільства. Національний інтерес у демократичних країнах – це передусім узагальнений відносно до існуючих процедур інтерес людей, що формують політичну націю. Формування національного інтересу передбачає узгодження інтересів усіх громадян країни, хоча іноді це зводиться до врахування думки найбільш численних соціальних груп.

Метою даної статті є розгляд основних підходів до категорії «національний інтерес» у науковій літературі.

У наукових школах існують два підходи до тлумачення національного інтересу: реалістичний та ідеалістичний. Також в американській політології існує суб'єктивний підхід, за яким національні інтереси та зовнішня політика визначаються суб'єктивними інтересами політичних діячів. Фундаментом розвитку теорій національних інтересів є роботи німецького вченого Г. Моргентау, який є представником реалістичного підходу. За Г. Моргентау, національний інтерес – це універсальний закон зовнішньої політики держав, тому моральною є лише та політика, яка слідує вимогам національного інтересу, як закон всесвітнього тяжіння – універсальним законом природи. Моральною є лише політика, яка слідує вимогам національного інтересу [1]. Національний інтерес він розглядає як основну категорію політичного реалізму, і саме з інтересу виводить сутність та цілі політики. «Але тип інтересу, що визначає політичні дії в конкретній історичній період, залежить від політичного й культурного контексту, в межах якого формується зовнішня політика» [1, р. 320]. Г. Моргентау зазначає, що основним критерієм правильності зовнішньої політики є захист державою національних інтересів. І дані інтереси він розглядає крізь призму політичної влади – влада та інтерес нерозривні явища, й саме в цьому виражається специфіка політичної та

зовнішньополітичної сфері.

Ще один представник школи реалізму Дж. Кеннан обґрунтовує теорію про відносність морального критерію. Моральні принципи різних режимів можуть бути абсолютно протилежними, і тому неприйнятними один для одного, тому єдиним критерієм, на основі якого може існувати міжнародна система, є критерій «національного інтересу» [2 с.348]. Ідеалістичний підхід представляє В. Вільсон, який вважає, що під час прийняття рішень політичні діячі мають виходити не з політичних, а з моральних принципів. Він наголошує, що визначення зовнішньої політики в термінах національного інтересу є дуже небезпечним. Фактично, існують дві зовнішні політики: заснована на національному інтересі та базована на моралі. Дія на основі національного інтересу є аморальною. Політика, яка ґрунтується на національних інтересах, не враховує громадської думки країни, оскільки не враховує моральних установок і цінностей, які люди виражають під час соціологічних опитувань [3].

Спроба синтезу підходів була здійснена Р. Нібуром: будь-яка політика іманентно-аморальна, оскільки її ядром є національний інтерес, піклування про який є значно сильнішим, ніж визнання цього нацією, а тому потребує певної противаги, яка б не дозволила перетворити стосунки між державами на «війну всіх проти всіх» – універсальних моральних принципів, національної системи цінностей і релігії. Поведінка держав має як ґрунтуватися на національному інтересі, так і враховувати універсальні моральні принципи. Таке протиріччя вчений пояснює тим, що люди і держави не можуть захищати свої інтереси без постійних заяв про те, що вони роблять це, підпорядковуючись деякій загальній системі цінностей [4].

Американський геополітик Н. Спайкмен розглядав національні інтереси як критерій геополітичної могутності – чим могутніша держава, тим важливіше її національні інтереси. За Н. Спайкменом, держава має або вступати у геостратегічний союз з іншою державою (державами), якщо результат оцінки її геополітичних можливостей низький, втрачаючи при цьому частково чи повністю суверенітет та поступаючись національними інтересами, або визначає свої пріоритети і стратегічні позиції самостійно, якщо вона має високий сумарний результат своїх геополітичних можливостей [5]. Системний аналіз сутності категорії національного інтересу дозволяє визначити, що вона є досить абстрактною і суб'єктивною, оскільки її параметри визначаються картиною світу і ціннісною системою, яка притаманна даному суспільству і державі. Так, Дж. Розенау стверджував, що визначення національного інтересу ніколи не може бути нічим іншим, як системою висновків, які виходять з аналітичної і ціннісної бази політики [6].

Французький дослідник Р. Арон мав схожі погляди на сутність національних інтересів. Він вважав, що не можна однозначно визначити національний інтерес, оскільки «розмаїття конкретних цілей-завдань і кінцевих цілей-завдань не дало б нам змоги сформулювати раціональне визначення національного інтересу навіть у тому випадку, якби він не містив у самому собі неоднозначності, яку можна ототожнити з неоднозначністю колективного інтересу в економічній науці» [7, с. 67]. Тобто інтерес є поняттям занадто загальним і неоднозначним, він відіграє радше ідеологічну та пропагандистську роль у суспільстві, але користуватись ним операційно практично неможливо. Тому діяльність держав у міжнародному середовищі пов'язана не з занадто абстрактними та нечіткими інтересами, а з цілями, які Р. Арон зводить до вираженої у загальній формі тріади «безпека — могутність — слава». В спрощеній формі йдеться про прагнення держав розширити простір, збільшити кількість підвладних їм людей, поширити ідеологію та цінності, які є для них визначальними. У зовнішній політиці держави політичні особи керуються цими цілями, але в певних конкретних акціях величезну роль відіграють їхні особисті мотиви, які традиційно виправдовуються національними інтересами. Специфічність погляду Р. Арона на сутність національного інтересу не означає, однак, що його підхід принципово заперечує погляди американської школи теорії міжнародних відносин [7].

Як зазначає вітчизняний автор Р.Т. Ковалюк, поняття «національні інтереси» є невід'ємним складовим елементом як системи національної безпеки, так і геополітики [8]. Українська дослідниця М. Шульга вважає, що національні інтереси в геополітиці дорівнюють державним інтересам, оскільки головним актором на міжнародній арені визнається передусім держава. Доволі вживаним на сьогодні є й поняття геополітичних інтересів, під якими розуміють ті національні інтереси, які безпосередньо пов'язані з геополітичними позиціями держави чи прагненнями подолати їх природні недоліки. Геополітичні позиції держави, в свою чергу, розглядаються як сукупність природних та економіко-географічних умов у широкому сенсі – конфігурація кордонів, клімат, чисельність і розміщення населення, рівень економічного розвитку, розміри території та її проникність для управління, – що первісно детермінують положення («вихідні позиції») країни в системі міжнародних відносин. Надалі дослідниця зазначає, що національні інтереси – сукупність життєвоважливих інтересів особистості, суспільства і держави, які виражають потребу країни в прогресивному розвитку [9]. Інший дослідник, М. Юрій, розглядає національні інтереси крізь призму змінних силових співвідношень, бо в сучасній світовій політиці в більшості випадків найбільш гострим є не питання про фізичне виживання, а питання про співучасть і взаємодію [10].

В. Ліпкан стверджує, що становлячи першооснову національної безпеки, національні інтереси можуть розглядатися як усвідомлені особою і суспільством, гарантовані державою цільові настанови щодо необхідності існування та розвитку людини, нації і держави як єдиного організму [11].

І. Кукса, Є. Гончаров визначають національні інтереси як реальну основу дій нації та держави, спрямованих на виживання, функціонування і розвиток, сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії та тактиці у сфері національної безпеки, та економічної безпеки як її складової [12].

Вітчизняний автор О. Воронянський обґрунтовує положення про те, що в основі національного інтересу лежать відносини, які складаються в даному суспільстві у процесі розподілу ресурсів і цінностей. Антагонізм цих відносин є головною перешкодою консолідації суспільства на національній основі [13]. При цьому політичні еліти,

просуваючи свої специфічні інтереси через політичну систему, намагаються надати їм характеру загальнонаціональних для того, щоб у боротьбі з конкуруючими угрупованнями заручитися підтримкою більшості або хоча б частини нації. Політичний інтерес національної еліти як суб'єкта влади полягає у здійсненні владних дій з реалізацією свого панування і має за кінцеву мету пільговий доступ до ресурсів та цінностей. Він завжди вступає у суперечність із політичним інтересом більшості, який полягає в політичній рівності та політичній свободі [14].

Офіційне визначення терміну «національні інтереси» викладено в Законі України «Про основи національної безпеки України». Там зазначено, що національними інтересами є «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [15]. Українські національні інтереси – це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. У цьому розумінні національні інтереси є найважливішими завданнями внутрішньої і зовнішньої політики.

Формування та реалізація національних інтересів є складним процесом. Інтереси тісно переплітаються з безпекою та загальними цінностями. Тому потрібно вміти відмежовувати національні інтереси від базових цінностей суспільства. Інтереси також можуть бути не те щоб різними, а й взагалі протилежними. Але за умов узгодження інтересів та національної злагоди тільки і може функціонувати суспільство. Точне вираження національних інтересів (інтересів усіх членів суспільства), вирішення соціальних суперечностей та забезпечення прав людини – це ті функції, які покликана вирішувати держава, відштовхуючись від головного – відстоювання інтересів. Національні інтереси мають колективний характер, оскільки вони впливають з потреб громадян (груп громадян). Національні інтереси реалізуються через інтереси держави. Суб'єктами інтересів тут виступають саме громадяни та їх групи, а державні інституції є операційними суб'єктами. Отже, ми бачимо, що інтереси діляться на групові та особисті. Групові – це інтереси групи, вони можуть бути тотожними з інтересами держави. Особисті – інтереси з індивідуальним характером конкретної особистості – не можуть ототожнюватись з інтересами держави.

Національні інтереси є синтезом інтересів певної національної спільноти. Індивідуальні та групові інтереси зважуються, проходять витримку часом, узгоджуються та зводяться до загального, а потім і формуються національні інтереси. Саме це загальне А.Колодій розглядає як інтерес до самозбереження, до реалізації свого соціально-політичного і культурного потенціалу, форма якого властива саме цій нації (до реалізації національної ідеї). Серцевиною національних інтересів є збереження і зміцнення національного суверенітету, що означає «повновладдя нації, оволодіння нею всіма можливостями розпорядитися власною долею» [16]. Тому національні інтереси не можуть зводитись лише до якихось соціально-економічних, культурних та інших потреб. Вони повинні виступати як синтез, а не механічна сума приватних і корпоративних інтересів. Реалізація національних інтересів відбувається через різні інститути політичної системи, а саме: державу, політичні партії, громадські організації, церкву. Але, оскільки держава є найбільш суверенним інститутом, то вона є і основним механізмом реалізації національних інтересів, оскільки без національної держави реалізація національних інтересів національної спільноти зводиться до нуля.

Таким чином, під категорією «національний» інтерес» доцільно розуміти потреби й цінності держави, що мають реалізовуватися на міжнародній арені, та метою яких є не тільки повноцінний розвиток держави, а й формування державної могутності. Національні інтереси є фундаментальною категорією національної безпеки держави та ключовим поняттям у міжнародних відносинах. Існує кілька підходів до визначення сутності національних інтересів: реалістичний, ідеалістичний та суб'єктивний. Однією із основних проблем наукового обґрунтування концепцій національних інтересів є співвідношення національних інтересів і моралі. Вважаємо, що національні інтереси повинні розглядатися окремо від філософської категорії моралі. Доцільно зауважити, що навіть з розвитком інформаційного суспільства збереження та реалізація національних інтересів не втрачають своєї актуальності, а повинні трансформуватися й модернізуватися разом із державами. Це може бути самостійною ланкою подальших досліджень. Також у перспективі подальших досліджень – аналіз національних інтересів України з точки зору зміни зовнішньої політики української держави, формулювання нових концепцій національних інтересів тощо.

Бібліографічний список:

1. Morgenthau Hans J. In Defense of the National Interest / Hans J. Morgenthau. – University Press Of America, 1982. – 306 p.
2. Кеннан Дж. Дипломатия Второй мировой войны глазами американского посла в СССР Джорджа Кеннана / Пер. с англ. Л.А. Игоревского, Ю.Д. Чупрова. — М.: Центрполиграф, 2002. — 479 с.
3. Wilson W. College and State Educational, Literary and Political Papers (1875-1913)./ W Wilson. Ed Baker R. S., Dodd W. E. – Vol. 2. – New York: Columbia University Press, 1970 – 402 p.
4. Niebuhr Reinhold. A Nation So Conceived: Reflections on the History of America From Its Early Visions to its Present Power with Alan Heimert, Charles Scribner's Sons [Електронний ресурс] / Reinhold Niebuhr // Режим доступу: <http://odoqohod.ru/vanecit.pdf>
5. Spykman Nicholas J. America's strategy in world politics : the United States and the balance of power / Nicholas J. Spykman. New Brunswick, NJ : Transaction Publishers.-2007.-- 500 p.
6. Rosenau J. National Interest / J. Rosenau // International Encyclopedia of the Social Sciences. – N.Y., 1968. – Vol.11. – P. 34–40.
7. Арон Раймон. Мирі війна між націями / Пер. з фр. Віктор Шовкун, Зоя Борисюк та Григорій Філіпчук. - К.: МП«Юніверс», 2000. — 688 с.

8. Ковалюк Р.Т. Національні інтереси України в новій геополітичній ситуації. [Електронний ресурс] / Р.Т. Ковалюк // Режим доступу: <http://www.kyuu.edu.ua/vmv/v/06/kovaluk.htm>
9. Шульга М. А. Російський дискурс геополітики / Шульга М. А. – К. : ПАРАПАН, 2006. – 524 с. 8. Юрій М. Ф. Політологія: [Підручник] / Юрій М. Ф. – К. : Дакор, 2006. – 325 с.
10. Юрій М. Ф. Політологія: підручник / М. Ф. Юрій. - К. : Дакор, 2006. - 256 с.
11. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : [монографія] / В.А. Ліпкан. – К. : Текст, 2006. – 600 с.
12. Кукса І.М. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону / І.М. Кукса, Є.В. Гончаров, І.С. Чернякова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
13. Воронянський О. В. «Національні інтереси» як категорія політичної науки / О. В. Воронянський // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - 2011. - № 10. - (Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія). - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_53/Gileya53/P8_doc.pdf
14. Воронянський О. Національна еліта сучасної України: проблема визначення / О. Воронянський // Українознавчий альманах. - 2012. - Вип. 8. - С. 205-207. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2012_8_66.
15. Закон України про основи національної безпеки України. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
16. Колодій А. Нація як суб'єкт політики / А. Колодій. - Львів : Кальва-рія, 1997.

УДК 323.1(477)«1919/20» : 311.213.6

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА НОРМОТВОРЧІ ЗАХОДИ ДИРЕКТОРІЇ Й УРЯДУ УНР ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЖИТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ)

Лазарович М. В., д. політ. н., професор, професор кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету, заслужений працівник освіти України;

Лазарович Н. А., викладач вищої категорії циклової комісії гуманітарних та соціально-економічних дисциплін Тернопільського кооперативного торговельно-економічного коледжу (Україна)

Лазарович М. В., Лазарович Н.А. Інституційні та нормотворчі заходи Директорії й Уряду УНР щодо забезпечення права громадян на життя (на прикладі єврейської національної меншини).

Досліджено основні нормативні документи влади УНР щодо забезпечення права громадян на життя. Проаналізовано ефективність запровадження таких інституцій, як надзвичайні військові суди, державна військова інспекція, жандармерія, спеціальні слідчі комісії з розслідування погромів. Виснувано, що через пануючу анархію вжиті заходи нерідко залишалися декларативними.

Ключові слова: інституції, нормативні акти, анархія, погроми, жертви.

Лазарович М. В., Лазарович Н.А. Институциональные и нормотворческие мероприятия Директории и Правительства УНР по обеспечению права граждан на жизнь (на примере еврейского национального меньшинства).

Исследованы основные нормативные документы властей УНР относительно обеспечения права граждан на жизнь. Проанализирована эффективность внедрения таких институтов, как чрезвычайные военные суды, государственная военная инспекция, жандармерия, специальные следственные комиссии по расследованию погромов. Сделан вывод о том, что вследствие господствующей анархии принятые меры нередко оставались декларативными.

Ключевые слова: институты, нормативные акты, анархия, погромы, жертвы.

Lazarovych M., Lazarovych N. The institutional and normative measures of the Directory and Government UNR on maintenance of the right of citizens for a life (on an example of the Jewish national minority).

Normative documents of authority UNR on maintenance of the right of citizens for a life are investigated. Activity of such institutes, as extreme military courts, military inspection, gendarmerie, courts of inquiry on investigation of pogroms is analysed. It is summed up, that through dominating anarchy taken measures quite often remained declarative.

Key words: institutes, statutory acts, anarchy, pogroms, victims.

Трагічна сторінка Української національної революції 1917–1921 рр. – численні збройні протистояння, характерні особливими драматизмом та жорстокістю. Насамперед їх спричинила агресія російських більшовиків,